

Considerații privind sursele și temele istoriei ecleziastice postbelice

Vasile, Cristian

Veröffentlichungsversion / Published Version

Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Vasile, C. (2007). Considerații privind sursele și temele istoriei ecleziastice postbelice. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 7(3), 697-705. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-56100-3>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/1.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/1.0>

Considerații privind sursele și temele istoriei ecleziastice postbelice

CRISTIAN VASILE

Ne-am propus în acest studiu să facem o trecere în revistă a principalelor categorii de surse și teme referitoare la trecutul Bisericii sub comunism și să punctăm dificultățile accesului în cele mai importante arhive, încercând, în același timp, să identificăm cauzele lipsei de transparență și să formulăm câteva ipoteze privind unele posibile ingerințe ale factorului politic. Am zăbovit și asupra documentelor aflate încă în custodia Serviciului Român de Informații (SRI) sau predate CNSAS, plecând de la faptul că această arhivă a SRI a păstrat poate cele mai multe dosare privind istoria ecleziastică postbelică; tot aici se mai regăsesc chiar și numeroase documente referitoare la perioada interbelică. Pornind și de la modul de utilizare a surselor, de la temele abordate, am semnalat și principalele tendințe manifestate în cadrul istoriografiei române postdecembriste, împărțire care nu are însă pretenția că îi cuprinde pe toți istoricii sau că surprinde absolut toată complexitatea lucrărilor publicate după 1989. Am încercat, de asemenea, să identificăm în final câteva din cauzele neglijării temelor de istorie socială.

În general, după 1989, scrierea istoriei ecleziastice postbelice a stat mai degrabă sub semnul partizanatului și al confesionalizării, numeroși cercetători fiind antrenați într-o competiție meschină pentru creșterea tezaurului de suferință dobândit sub comunism de propria Biserică, în dauna „concretenței” confesionale¹. Această luptă s-a vădit mai ales în polemicile dintre ortodocși și greco-catolici, dar nu numai. Reticența și chiar ostilitatea deținătorilor de arhive față de solicitările venite din partea cercetătorilor au îngreunat multă vreme reconstituirea raporturilor stat-Biserică, precum și stabilirea dimensiunilor represiunii îndreptate împotriva cultelor religioase. Atunci când au avut acces la documentele Securității și ale altor organe represive, unii istorici au căzut într-o capcană, uitând parcă de faptul că Securitatea a fost un executant, extrem de zelos câteodată, al unor ordine transmise de conducerea Partidului Comunist (PCR/PMR). La începutul regimului de problema cultelor răspundea, pe linie de partid, Secția Administrativ-Politică a CC al PMR, de care depindea inclusiv Ministerul (ulterior Departamentul) Cultelor, unde se elaborau politicile privind instituțiile ecleziastice. Or, după 1989, tocmai documentele acestei secții i-au lipsit cercetătorului pentru a urmări procesul decizional în ceea ce privește politica religioasă a regimului totalitar; accesul la arhiva fostului Departament al Cultelor a fost restrâns și s-a făcut într-un mod absolut netransparent, din vina diriguitorilor Secretariatului de Stat pentru Culte, indiferent de orientarea lor politică, indiferent de faptul că au fost numiți acolo de formațiuni politice/partide precum FSN, FDSN (PDSR), PNȚCD, PNL sau PUR. Lipsa de transparență, lipsa de deschidere, sfidarea legii privind accesul liber la infor-

---

¹ V. și considerațiile din studiul meu „Comunismul și Biserica: represiune, compromitere și instrumentalizare”, în Ruxandra CESEREANU (coord.), *Comunism și represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național*, Polirom, Iași, 2006, p. 170.

mațiile publice au fost doar câteva din trăsăturile comune ale diverselor conduceri ce s-au succedat la Secretariatul pentru Culte, iar astăzi nu putem ști în ce măsură această arhivă mai păstrează toate dosarele de la momentul 22 decembrie 1989.

În istoriografia română există opinia – pe care, cu unele rezerve, o împărtășim – că Departamentul Cultelor era un fel de anexă, un fel de secție a Securității. Infiltrarea Departamentului cu ofițeri de securitate a fost admisă și de șefii postdecembriști ai Secretariatului de stat pentru Culte¹. Acest aspect este foarte important și sporește suspiciunea că anumite documente și chiar dosare întregi, mai ales dosare personale, dosare ale unor prelați, au fost sustrate sau/și distruse. Spre exemplu, în arhivă există un dosar în mai multe volume al mitropolitului Nicolae Corneanu al Banatului, dar un dosar al patriarhului Teoctist este de negăsit. Oare a existat și în acest caz un fenomen Berevoiești care a implicat și mistuirea unor dosare ale unor personalități ecleziastice? Sau aceste dosare au fost păstrate, însă departe de ochii cercetătorului, pentru scopuri oneroase care țin și de lupta politică în care diverse partide au implicat și înaltul cler, susceptibil să influențeze un electorat care și-a manifestat după 1990, în mod constant, solida încredere în Biserică? Suntem pe tărâmul ipotezelor și nu avem la îndemână toate datele pentru a ne pronunța în mod tranșant.

Dar chiar și așa, în acest caz există doar bănuieli și vagi indicii privind descompletarea arhivei. În ceea ce privește Arhiva Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române (BOR), depozitată la Mănăstirea Antim din București, există chiar mărturia unui călugăr ortodox care a susținut în anul 2003 cu prilejul unui seminar ținut la Cheia că nici Sfinției Sale nu i s-a permis să studieze în această arhivă, în schimb l-a surprins pe cel responsabil cu Arhiva rupând pur și simplu documente reprezentând corespondența Patriarhiei cu Departamentul Cultelor în perioada comunistă. Poate doar o comisie de inventariere alcătuită din persoane dincolo de orice suspiciune ar putea lămuri lucrurile.

Nici experiențele istoricilor laici în relație cu această arhivă nu sunt diferite. În anul 1998, pe când băteam la porțile arhivelor în căutare de documente privind istoria Bisericii în perioada comunistă și îmi făceam griji în legătură cu previzibila rigiditate a celor care conduceau serviciile de informații și puteau să-mi blocheze accesul la documentele Securității și ale altor organe represive, un profesor hâtru și realist de la Facultatea de Istorie din București mi-a spus: „Paradoxal sau doar aparent paradoxal vei pătrunde în Arhiva SRI, dar la Arhiva popilor nici să nu te gândești! Nu vei avea acces acolo. Ei au de apărat proprietăți, dar și un trecut controversat...”. *Arhiva popilor*, la care se referea fostul meu profesor, era Arhiva Sfântului Sinod al BOR și – dacă veți răsfoi câteva lucrări de istorie ecleziastică o veți întâlni foarte rar sau chiar deloc citată în aparatul critic. Mă grăbesc să adaug că „protejarea” arhivelor ecleziastice de ochii curioși ai istoricilor laici nu a fost ceva specific ierarhiei ortodoxe românești: cercetătorii au avut dificultăți și în tentativa de a studia documentele păstrate în Arhiva Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București. De altfel, pentru un timp, cheile acestei arhive au fost deținute, chiar și după 1989, în condiții de libertate, de un personaj controversat. Nici Arhivele Vaticanului de după 1939 nu sunt disponibile pentru istoricul de rând.

Tind să îi dau dreptate sarcasticului meu profesor în ceea ce privește explicațiile blocării accesului la Arhiva depozitată la Mănăstirea Antim. Credem că ele

¹ V. mărturia lui Ilie FONTA, „Ofițerii de securitate aveau funcții și salarii mari în Departamentul Cultelor”, *Evenimentul zilei*, anul V, nr. 1348, marți 26 noiembrie 1996, p. 9.

sunt valabile și pentru cazul Arhivei Secretariatului de Stat pentru Culte (ASSC). Un coleg de breaslă, care nu a negat niciodată că a fost un privilegiat al acestor arhive, în care a pătruns probabil datorită unor puternice garanții morale, a avut amabilitatea să ne încredințeze documente tulburătoare datând din anii 1950, identificate în Arhiva Secretariatului de Stat pentru Culte și care reflectă situația unor foști preoți greco-catolici, „reveniți” la ortodoxie sub presiune după 1948 și care sfârșesc tragic¹. Probabil astfel de cazuri, care nu pun într-o lumină favorabilă ierarhia ortodoxă, sunt mai numeroase, dar nu sunt încă știute, deoarece arhivele ecleziastice, unde se regăsesc urmele lor, sunt în continuare închise pentru istoricul de rând.

În condițiile în care cercetătorii au fost aproape alungați de la porțile acestor arhive, ei s-au îndreptat spre alte categorii de surse, păstrate în principal la Arhivele Naționale, Arhiva SRI și Arhiva CNSAS. La Arhivele Naționale au ajuns doar documentele de la Ministerul Cultelor emise în intervalul 1918-1944. Însă deosebit de valoroase s-au dovedit Stenogramele Biroului Politic și ale Secretariatului CC al PMR. Din păcate, editorii stenogramelor din anii 1948-1949 au dat dovadă de neglijență. Pentru amatorismul cu care au fost editate și comentate aceste izvoare – relevante și pentru istoria ecleziastică – stau mărturie câteva erori flagrante; de exemplu, episcopul Iuliu Hossu – recuperat parțial chiar de istoriografia din vremea comunistă, care îi recunoștea contribuția la Marea Unire de la 1918 – este confundat ba cu un prelat protestant maghiar, ba cu un activist comunist².

Documentele de la Arhivele Naționale emise de organele superioare ale Partidului Comunist aflate în fondul CC al PCR, fond care cuprinde documentele elaborate de Secțiunile Comitetului Central, inclusiv Secția Cancelarie, sunt importante din cel puțin două motive. În primul rând, prin studierea lor se vedește multitudinea tentativelor de infiltrare a clerului și de utilizare mai întâi în lupta politică dusă împotriva partidelor istorice între 1944-1947 și apoi în lupta pentru pace, temă favorită a propagandei comuniste, de fapt parte a discursului isteric antioccidental, în care au fost angrenați prelați și preoți, deveniți activiști în așa-numitele Comitete de Luptă pentru Pace. Câteva documente descoperite recent în fondul CC al PCR-Secția Cadre indică faptul că apartenența la aceste comitete a fost și o condiție pentru ascensiunea spre înalte demnități ecleziastice.

În al doilea rând, documentele eminate de la PCR explică, într-un fel, o parte din conținutul altor dosare – dosarele de Siguranță (între 1945-1948) și apoi dosarele de Securitate (între 1948-1989) și ne îndeamnă o dată în plus la prudență în validarea unor afirmații ale organelor de filaj și represiune. Un singur exemplu este revelator: la ședința Secretariatului CC al PMR din 10 noiembrie 1949, când s-a discutat problema expulzării reprezentantului Sfântului Scaun din România, Ana Pauker a pledat pentru necesitatea găsirii unor elemente compromițătoare din biografia clericilor catolici „recalcitranți” și pentru crearea unui organ specializat în astfel de „munci” în cadrul Securității („Eu sunt de părere să dăm sarcină cuiva [din Securitate] să găsească [preoților] sau ceva în legătură cu femeii sau alte chestiuni...”)³.

¹ V., Cristian VASILE, „Comunismul și Biserica...cit.”, pp. 180-181.

² *Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român 1948*, vol. I, ed. de documente întocmită de Camelia MORARU et al., studiu introductiv de prof. univ. dr. Ioan SCURTU, Arhivele Naționale ale României, București, 2002, pp. 269, 359, 383, 425.

³ *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR 1949*, vol. II, ed. întocmită de Camelia MORARU et al., studiu introductiv de prof. univ. dr. Ioan SCURTU, Arhivele Naționale ale României, București, 2003, p. XIV și p. 550; v. și Cristian VASILE, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, Curtea Veche Publishing, București, 2005, p. 9.

Totuși, aceste preocupări de compromitere au existat la nivelul autorităților polițieneste încă din 1945, imediat după 6 martie; a excelat Serviciului Special de Informații (SSI), înțesat de cadre sovietice sau formate la „școala” sovietică. Florin Pintilie, șef al arhivei SRI și beneficiar privilegiat al documentelor SSI, nu a reușit, într-o voluminoasă monografie dedicată acestui serviciu de informații¹ care a supraviețuit până la începutul anilor 1950, să explice cum funcționa secția/direcția ce se ocupa cu supravegherea și urmărirea cultelor religioase și care a produs mii și mii de documente referitoare la Biserici, parohii, preoți și prelați. Simplă scăpare sau ignorare deliberată? Așadar, uneori nici măcar istoria evenimentială nu a fost scrisă.

Documentele SSI și cele ale Siguranței sunt pline de învinuiri de imoralitate dintre cele mai abjecte: de obicei călugărilor și chiar ierarhilor ortodocși li se fabricau înclinații homosexuale, în timp ce clericilor și prelaților greco-catolici li se inventau amante². Există însă, pe lângă „școala” sovietică, ce a influențat puternic modul de acțiune al acestor servicii, și o moștenire – Arhiva Siguranței din perioada interbelică și din vremea dictaturii antonesciene. Din lectura documentelor emise înainte de 1944 rezultă preocupări asemănătoare: mai mulți prelați erau urmăriți, iar toate defectele, presupuse sau reale, erau consemnate³. În același timp, nu-i exclus ca unele vicii evocate în documente și delațiuni să fie reale, ele fiind exploatate de organele represive pentru a-i șantaja pe clericii/ierarhii cu astfel de păcate.

Astfel de documente se regăsesc cu precădere în două Arhive: a SRI și a CNSAS. Ar mai fi și arhiva SIE, unde se bănuiește că sunt dosarele preoților și prelaților trimiși în exterior, în parohii din state occidentale, în misiune – și nu doar una pastorală, ci una de dezbinare a eparhiilor ortodoxe românești rupte de Patriarhia Română, de culegere de informații în beneficiul serviciului comunist de spionaj – DIE (ulterior CIE); însă aceste dosare au fost și sunt încă cele mai bine păzite, puține dintre ele ajungând la CNSAS, unde le era locul. Este de văzut dacă recentul vot din Consiliul Suprem de Apărare a Țării privind desecretizarea dosarelor ierarhilor va afecta și statutul acestor documente, făcându-le accesibile măcar cercetătorilor de la Direcția de Investigații din CNSAS și apoi, într-un viitor mai îndepărtat, cercetătorilor acreditați pe lângă CNSAS.

După o evaluare sumară atât eu, cât și alți istorici am observat următorul aspect, o curioasă disproporție între ponderea BOR în rândul confesiunilor din România și numărul dosarelor referitoare la Biserica majoritară în cadrul arhivei CNSAS. Deși ponderea Bisericii Ortodoxe a fost foarte importantă, cuprinzându-i între 1945-1989 pe mai bine de 80-85% dintre români, deși centrele eparhiale ortodoxe au fost extrem de supravegheate, la arhiva CNSAS au ajuns, cel puțin în primii 4-5 ani de funcționare, dosare importante care privesc mai mult alte Biserici, Greco-Catolică, Romano-Catolică. Desigur, chiar și în intervalul 2000-2004, CNSAS a preluat de la diverse instituții (mai ales de la SRI și de la Direcția Instanțelor Militare) dosare relevante precum Dosarul de anchetă a lotului Sandu Tudor (dosarul *Rugului Aprins*), Dosarul de Urmărire Informativă Nicolae Popovici⁴ ș.a.m.d., dar

¹ Florin PINTILIE, *Serviciul Special de Informații din România 1939-1947*, vol. I-II, Editura Academiei Naționale de Informații, București, 2003.

² V., Arhiva Serviciului Român de Informații (în continuare: ASRI), fond D, dosar nr. 2330, f. 524.

³ ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri-Serviciul Special de Informații, dosar nr. 138/1945, ff.17-20.

⁴ Dosarul a fost valorificat de Adrian N. Petcu prin studii și conferințe începând cu anul 2003; v. Adrian Nicolae PETCU, „Cazul episcopului Nicolae Popovici”, în Miruna TĂTARU-CAZABAN

impresia generală a fost că, din cauza SRI și a unei decizii politice discutabile care ocolea Legea nr. 187/1999¹, dosarele sensibile au rămas în custodia serviciilor de informații.

Iarăși, în mod curios, serviciile de informații au livrat CNSAS, relativ repede, dosarul de rețea al mitropolitului Nicolae Corneanu, cel care, pentru multă vreme, a fost singurul prelat ortodox care a recunoscut colaborarea cu Securitatea, mărturisindu-și păcatele – doar parțial, așa cum s-a dovedit ulterior. IPS Nicolae Corneanu a patronat revista eparhială de la Timișoara, *Altarul Banatului*, publicație care a găzduit și texte *eretice* (evident cu sensul de materiale care se abat de la linia istoriografică oficială stabilită la București), texte semnate de Cicerone Ionițoiu, mai ales articolul intitulat *Preoți cu crucea-n frunte*, în care patriarhul Nicodim Munteanu era trecut pe lista prelaților martiri², considerându-se că a murit otrăvit de oameni ai regimului comunist ce pregăteau ascensiunea unui ierarh perceput ca docil: Justinian Marina. De fapt, în paralel are loc și o dispută în jurul modului de utilizare a documentelor, în jurul temelor care trebuie abordate, în jurul întrebării dacă mai trebuie să existe teme *tabu*.

Istoricii oficiali ai Bisericii, indiferent de generație, în general și-au asumat o perspectivă mai mult sau mai puțin apologetică, encomiastică. Sunt mai multe explicații ale acestei polarizări. Unii istorici chiar s-au întrebat, parafrazându-l parcă pe Raymond Aron: *până în care punct reușim să sesizăm obiectiv trecutul Bisericii?* Fiind creștin și aparținând de o anumită confesiune, poți trata obiectiv istoria Bisericii tale? Mai ales că mulți istorici ai Bisericii nu au evoluat independent, ci s-au implicat cu timpul în proiecte finanțate sau patronate de Patriarhia Română, de Mitropolia greco-catolică de la Blaj etc. Cum ar putea scrie istoricii Bisericii și cei asociați ei o istorie în răspăr cu perspectiva agreată de superiorii lor ierarhici, adeseori prelați în vârstă care au trăit destul sub comunism și s-au acomodat cu regimul sau, dimpotrivă, au fost supuși persecuțiilor și hărțuierilor, și privilegiază o perspectivă radicală? De cealaltă parte, istoricii contestatari, *militanți*, cum li s-a mai spus, au părut că duc la extrem nevoia de demitizare, de rupere de istoriografia comunistă naționalistă.

Anca Șincan, o cercetătoare din Târgu-Mureș, constata și, într-un fel, deplângea concentrarea după 1989 asupra istoriei evenimentiale, asupra istoriei Bisericii ca instituție și neglijarea istoriei sociale a Bisericii. Într-adevăr, temele de istorie socială au fost ocolite; s-a scris puțin sau deloc despre descreșterea numărului căsătoriilor religioase în raport cu căsătoria civilă, despre frecvența înmormântărilor creștinești în familiile membrilor de partid ș.a.m.d. De multe ori, istoricii s-au limitat să consemneze și să comenteze pe scurt reacțiile negative ale populației la începutul regimului comunist atunci când activiști de partid decedați nu erau îngropați după tradiția religioasă. Chiar dacă ar fi vrut să adâncească acest gen de subiecte,

---

(ed.), *Teologie și politică de la Sfinții Părinți la Europa unită*, prefață de Mihai ȘORA, Editura Anastasia, București, 2004.

¹ Actul normativ prevedea în mod expres, la articolul 2, litera Ț că opinia publică are dreptul să fie informată dacă ierarhii, șefii cultelor religioase recunoscute și preoții au avut înainte de 1989 calitatea de agent sau de colaborator al Securității, ca poliție politică; vezi Legea privind accesul la propriul dosar și deconspirarea Securității ca poliție politică, în volumul *Accesul la propriul dosar și deconspirarea Securității ca poliție politică*, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, București, 2000, p. 7.

² Cicerone IONIȚOIU, „Preoți cu crucea-n frunte”, *Altarul Banatului*, nr. 1-3, 1996, p. 82.

³ Cf. Raymond ARON, *Introducere în filozofia istoriei*, Editura Humanitas, trad. H. Gănescu, București, 1997, p. 325.

istoricii ar fi întâmpinat greutăți în culegerea de date cu caracter personal. Pe lângă lipsa de propensiune pentru istoria socială, există și alte cauze de ordin obiectiv care i-au ținut departe pe cercetători de astfel de teme.

Din motive lesne de înțeles, instituțiile de cercetare nu au realizat în perioada stalinistă interviuri și anchete sociologice serioase privind dimensiunile religiozității, privind transformările pe care le-a suferit religia (începând cu anul 1948 recensămintele efectuate nici nu mai consemnează religia și confesiunea locuitorilor). Chiar sociologia, ca disciplină, era pusă sub semnul întrebării. Dispunem doar de câteva analize ale unor diplomați occidentali și care se concentrează mai mult asupra gradului de participare la slujbă. Analizele de după 1989, realizate de sociologi precum Elena Iulia Gheorghiu, s-au concentrat aproape inevitabil pe perioada postcomunistă¹.

Istoricii au tratat puțin sau deloc anumite aspecte ce țin de intensitatea sentimentului religios al urmașilor acelei populații care migrează după 1948 de la sat la oraș și locuiește în cartiere de blocuri, fără biserici prin preajmă, fără preot, fără ore de catehizare. Există însă mărturii valoroase ca, de exemplu, notațiile lui Mircea Cărtărescu², dar sunt și altele, care ar trebui exploatate de istoric și coroborate cu alte categorii de surse – documentele Securității privind starea de spirit din cartierele de blocuri, documentele din Arhiva SSC referitoare la parohiile urbane etc. O altă explicație poate fi accesul foarte limitat la Arhiva SSC, bogată în informații foarte interesante, deoarece, într-un fel, rolul sociologilor a fost luat pentru o vreme de funcționarii Departamentului Cultelor, de înputerniciții acestui Departament.

Studierea științifică, empirică, a fenomenului religios a fost întreruptă după 1948 și reluată abia la mijlocul anilor 1970, când a fost încredințată unor sociologi de la Centrul de Sociologie al Universității din București și de la Academia de Științe Sociale și Politice. Au luat ființă în 1985 un Laborator și o arhivă pentru cercetarea sociologiei religiei, unde s-au strâns rapoarte de cercetare asupra situației religioase din câteva județe, care astăzi ar fi putut oferi o imagine cu privire la situația religiozității populației României între 1975-1989³. Este o bază documentară neexploată, mulți istorici fie nu au știut de această arhivă, până de curând, fie nu au dat de urma acestor documente, în condițiile în care nu se prea știa ce s-a întâmplat după 1989 cu arhiva Academiei de Științe Sociale și Politice. Evident datele trebuie privite cu circumspecție, căci regimul comunist a dorit să transforme sociologia religiei în instrument de propagandă, iar pe sociolog în activist de partid, în observator și martor al simptomelor sfârșitului religiei⁴.

Nici tema convertirilor nu a fost intens frecventată, deși câteva cazuri (Alexandru Paleologu, Agenor Danciul și alți fii spirituali ai monseniorului Vladimir Ghika) ar fi putut lesne stârni interesul. Revolta surdă a unor intelectuali în fața demolărilor de biserici din anii 1980, deznădejdea și convingerea că nu se pot spovedi unor preoți ortodocși decât cu riscul ca mărturisirea lor să ajungă și pe birourile Securității i-au condus spre acceptarea chiar și temporară a convertirii la catolicism. Am văzut ecourile acestei aprehensiuni și în declarația recentă a ministrului culturii

¹ Elena Iulia GHEORGHIU, „Religiozitate și creștinism în România postcomunistă”, *Sociologie Românească*, volumul I, nr. 3, 2003.

² Mircea CĂRTĂRESCU, „Copilul-lup al lui Dumnezeu”, *Jurnalul național*, miercuri, 28 decembrie 2005, p. 2.

³ Manuela GHEORGHE, *Religie și schimbare socială în România*, Editura Fundației Axis, Iași, 2004, pp. 129-130.

⁴ *Ibidem*, pp. 124-125.

și cultelor, Adrian Iorgulescu, declarație un pic hazardată, referitoare la preoții care ar fi încălcat taina spovedaniei. Trebuie adăugat că astfel de convertiri sunt totuși foarte puține și este de cercetat în ce măsură catolicismul a fost o opțiune confesională sau mai degrabă una morală.

Probabil va fi greu de aproximat câți români se spovedeau și cu ce frecvență între 1948-1989, însă despre practica religioasă ca atare se va putea scrie, întrucât sursele există. Un articol concis, dar foarte pătrunzător, despre practica religioasă, bazat pe propriile trăiri, pe propria experiență din anii '80, a scris Anca Manolescu. Articolul se referă la practica religioasă din ultimul deceniu comunist, când la bisericile de cartier venea cu precădere lume în vârstă, femei mai ales. Antropologul constata atunci diminuarea severă a numărului de practicanți, dar, în același timp, „marea majoritate a populației sărbătorea la biserică Paștele și Crăciunul”. Creștinii practicanți nu riscau prea mult, dar erau percepuți ca marginali. Comunismul a „modernizat” cu forța societatea în ceea ce privește comportamentul religios – dincolo de menținerea respectului general tacit pentru tradiția ortodoxă și pentru valoarea ei identitară, religia a devenit o afacere privată, strict personală¹. Articolul-mărturie al Ancăi Manolescu ne sugerează și o altă temă de cercetare. Pornind de la astfel de notații și rememorări se pot reconstitui scene de viață cotidiană, ca și aspecte ale relațiilor dintre creștini și comuniști în instituții publice, la serviciu, dar și în școli unde coabitau atât fii de activiști, cât și copii de oameni simpli cu puternice sentimente religioase. Prin intensificarea interviurilor de istorie orală, aceste aspecte vor fi scoase în evidență mult mai bine în viitor.

Dacă este să dăm crezare unor sondaje din perioada postcomunistă, România se află pe locul doi la capitolul religiozitate, situându-se chiar înaintea Poloniei. Sunt demne de încredere aceste anchete sociologice și, dacă da, cum se explică acest aparent eșec răsunător al mașinii de propagandă ateiste și la ce surse trebuie să apelăm pentru a înțelege acest fenomen? De curând a fost declassificat la Arhivele Naționale un fond care cuprinde documentele emise de Societatea pentru Răspândirea Științei și Culturii; această societate (SRSC) era în același timp și un oficiu de combatere a *misticismului*, de fapt a religiei, o agenție de promovare a ateismului aflată în subordinea temutei Secții de Propagandă și Agitație, condusă de Leonte Răutu. Documentele acestei Secții lămuresc într-un fel relativa ineficiență a unor astfel de societăți ca SRSC, ARLUS ș.a.m.d.

Leonte Răutu se exprima foarte plastic la 18 februarie 1953, la consfătuirea cu secretarii însărcinați cu propaganda, când se referea la o anumită categorie de cadre din nomenclatura CC al PMR care a fost neglijată și constata că

„din această cauză se primejduiesc sectoare de luptă importante. Mă refer la SRSC, la ARLUS, la Comitetele de Luptă pentru Pace. Aici domnește în foarte mare măsură o atmosferă bisericească; [sunt] foarte mulți popi sau fii de popi. În regiunea Bârlad au vrut să impună la conducerea ARLUS-ului un popă răspopit”².

Nici școlile, epurate între 1949-1953 de sute sau poate mii de soții de preoți³, nu s-au transformat întotdeauna în centre eficiente de formare a unui tineret cu

¹ Anca MANOLESCU, „Practică religioasă”, în *Mărturii orale. Anii '80 și bucureștenii*, volum conceput de Șerban ANGHELESCU et al., Editura Paideia, București, 2003, pp. 264-265.

² ANIC, fond CC al PCR-Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 26/1953, f. 24.

³ Într-un Referat din 1956 privind aplicarea Hotărârilor Partidului și guvernului în munca cu cadrele didactice se preciza că în cursul procesului de „înlăturare a elementelor necorespun-

concepții ateiste, deși conducerea UTM/UTC avea mereu pe agendă această problemă. Documentele de partid, documentele privind starea de spirit din școli eminate de la Secția Școli a CC sunt esențiale, însă aceste izvoare au fost inaccesibile până de curând, deoarece îl puneau într-o lumină nu tocmai favorabilă și pe fostul președinte al României, dl Ion Iliescu, care între altele a fost și secretar al CC al UTM la sfârșitul anilor 1950, iar apoi conducător al Secției de Propagandă și Agitație a CC al PCR. Este încă o dovadă că Arhivele Naționale s-au aflat sub un atent control politic și după 1989. Abia acum realizăm pe deplin cât de importantă era în 1990 scoaterea acestor arhive din subordinea Ministerului de Interne, așa cum propuneau intelectuali precum Andrei Pleșu, Șerban Papacostea și Andrei Pippidi.

Revenind la documentele privind starea de spirit, merită amintită o Informare a Secției Școli din CC al PMR cu privire la starea de spirit din rândul elevilor și cadrelor didactice din școlile orașului București, informare datată 10 ianuarie 1957 și semnată de Costin Nădejde, care se ocupă și de investigarea sentimentelor religioase ale elevilor. Echipa de control a secției constata, în urma aplicării unui chestionar, „influența pozitivă pe care a avut-o școala în formarea concepției materialist științifice la elevi”, deoarece „la întrebarea *ce părere au despre originea lumii*, din 118 elevi, 95 au dat răspunsuri științifice și numai 23 [de] elevi au dat o explicație neștiințifică (mistică-idealistă)”¹. Să nu ne grăbim însă să calificăm ancheta drept un fals sau să apreciem că printre elevi s-a răspândit un fel de spirală a tăcerii de teama unor represalii, căci în Informare se mai menționa că:

„Un mare rol în educarea copiilor îl are și familia [...] Datele obținute în urma aplicării chestionarului a[u] scos în evidență contradicția dintre cunoștințele noi însușite în școală, pentru formarea unei concepții științifice despre lume și influența unor familii cu concepții învechite, mistice și uneori chiar dușmănoase. La întrebarea *dacă sunt religioși* au răspuns afirmativ 72 din cei 118 elevi chestionați [deci aproximativ 60%]. Se evidențiază astfel faptul că din cei 95 de elevi care au păreri științifice despre formarea lumii, mai mult de jumătate sunt în același timp și religioși”².

Această disonanță cognitivă, această contradicție între două elemente cognitive (comportamente, credințe, opinii) prezente în cadrul reprezentării unui individ, contradicție ce apare după 1948 mai ales la elevi, studenți, la tineri în general, tineri cu o educație mai mult sau mai puțin religioasă, nevoiți să audieze cursuri cu caracter ateist și bombardati de propaganda comunistă, este o temă care merită cercetată, chiar și în condițiile în care fabuloasa arhivă a Ministerului Educației și Cercetării rămâne închisă. Însă pentru o istorie mai problematizată a educației ateiste de după naționalizarea școlilor confesionale este nevoie poate de o colaborare, de un dialog între istorici, pedagogi și sociologi.

Pe de altă parte, atunci când sursele istorice au fost disponibile, utilizarea și valorificarea lor au lăsat de dorit: publiciști și chiar istorici au scos la lumină doar anumite izvoare care confirmau propriile așteptări și prejudecăți, ignorând alte

---

zătoare în munca de instruire”, în anii 1949-1953, aproximativ 3000 de profesori au fost scoși din învățământ „pentru activitate politică dușmănoasă sau din cauza situației sociale”; în fapt, multe cadre didactice au fost epurate doar pentru că erau sofiți de preoți, lucru admis și de Partid; ANIC, fond CC al PCR-Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 61/1956, f. 44.

¹ *Ibidem*, dosar nr. 4/1957, f. 1.

² *Ibidem*, f. 2.

documente ce se regăseau uneori în același dosar investigat, dar nu serveau înguste și discutabilei „argumentații”¹. Poate cele mai multe dispute, polemici s-au purtat în jurul conceptului de colaboraționism și în jurul biografiei patriarhului Justinian Marina, care s-a aflat pe tronul patriarhal aproape 30 de ani, între 1948-1977. În paralel, între istorici s-a iscat mai puțin o luptă de idei, cu argumente, ci mai mult o bătălie fără menajamente și fără scrupule pentru publicarea documentelor inedite.

În plus, se poate spune, pornind de la modul de utilizare și valorificare a surselor istorice, că marea problemă a istoriografiei române postdecembriste este aceea că nu prea a existat o linie de mijloc, o perspectivă echilibrată, că nu s-a dezvoltat un grup numeros de istorici care să facă un inventar onest atât al tezaurului de suferință dat de Bisericile din România, cât și al acomodării cu regimul comunist.

---

¹ Am semnalat practici asemănătoare în articolul „O istorie sinceră a Bisericii Ortodoxe Române sub comunism?”, *România liberă*, sâmbătă 3 decembrie 2005, p. 6.